

Жените предприемачи в кризисни времена Доклад от извършено проучване

Подкрепа на жените предприемачи да
станат устойчиви след пандемията

Покана: KA220-ADU – Партньорства за
сътрудничество в образованието за
възрастни

Проект номер:
2022-1-HU01-KA220-ADU-000089295

Жените предприемачи в кризисни времена

Доклад от извършено проучване

Автори:

Орсоля Гергели, SAPIENTIA Унгарски университет на
Трансилвания

Беата Кадар, SAPIENTIA Унгарски университет на
Трансилвания

Естер Шьони, Изследователски институт HÉTFA
Каталин Оборни, Изследователски институт HÉTFA

2023

РЕЗУЛТАТ ОТ ПРОЕКТА 1

Този доклад от извършено проучване е разработен в рамките на проект RE-FEM – ‘Подкрепа на жените предприемачи да станат устойчиви след пандемията’. RE-FEM е стратегически проект в областта на образованието за възрастни, съфинансиран от програмата Еразъм+ на Европейския съюз под регистрационен номер 2022-1-HU01-KA220-ADU-000089295. Водещ партньор: Изследователски институт НЕТФА. Този документ е изготвен в рамките на работен пакет 2 на RE-FEM „Предварително проучване“, координиран от SAPIENTIA Унгарски университет в Трансилвания.

Съ-автори:

Мигел Анхел Моя Колода, Ниевес Гарсия Перейра, Андалусия Емпренде, Фондация в обществена полза на Андалусия (ES);

Ан-Софи Бакгрен, Жасмин Урведер, Бранд-Софи (FI);

Жужана Лудман, Борока Шарвак, Ченг Илиес, Изследователски институт Hetfa (HU);

Саня Попович-Пантич, Ана Ковачевич, Миряна Дежанович, Институт Михайло Пупин (SRB);

Д-р Ралица Жекова, Мария Златева - Регионална агенция за предприемачество и иновации - Варна (BG);

Сесилия Киров-Фъркаш, SEED Фондация (HU);

Вероника Близман Сервилова, Алица Чикатричисова, Катарина Гавалцова, Словашка бизнес агенция (SK).

Материалите, разработени в рамките на проект RE-FEM, са предназначени за образователни цели, поради което могат да се използват свободно за тази цел, но тяхното съдържание не може да бъде променяно или доразвивано без писменото разрешение на партньорите.

Повторното публикуване на документа с непроменено съдържание е възможно само при ясно посочване на автора и източника на оригиналния материал.

За контакти: <https://refem.eu/>, internationaloffice@hetfa.hu

Първо издание, 2023

Препоръчителен начин на цитиране:

Орсоля Гергели, Каталин Оборни, Естер Шьони, Беата Кадар (2023).

Жените предприемачи в кризисни времена.

Доклад от проучване, проведено по проект RE-FEM – ‘Подкрепа на жените предприемачи да станат устойчиви след пандемията’

Резюме

В днешните кризисни времена е от изключителна важност да се даде възможност на жените предприемачи, и най-вече на тези с по-малко възможности, възпрепятствани да получат значима подкрепа в осъществяването и по-нататъшното развитие на техните бизнес планове. Предизвикателствата, породени от COVID-19 подчертават необходимостта жените предприемачи да бъдат гъвкави, устойчиви, да подобряват дигиталните си умения и да прилагат ефективни стратегии за управление на кризи. Въз основа на тази необходимост, от съществено значение е разработването на дейности, специално пригодени спрямо нуждите на жените предприемачи, насочени към иновативни и практически решения за подкрепа за подобряване на уменията и повишаване на устойчивостта при кризи. Проект RE-FEM има за цел да добави ново разбиране, което е ключово за по-ефективно предприемаческо развитие за жените чрез изследвания, основано на нуждите, високо качествени учебителни материали, модули за електронно обучение, изследване на политиките и създаване на международна група за работа в мрежа за всички целеви групи, включени в проекта.

Като първа дейност по проекта е проведено едновременно проучване в страните партньори (по *Работен Пакет 2*) за да се установи как кризите влияят на жените предприемачи, както и да се предостави както научната основа, така и отправната точка за по-нататъшните дейности, осъществявани в рамките на проекта, като например **Наръчник за обучение** (*Резултат от проекта 2*), **Онлайн образователна платформа** (*Резултат от проекта 3*) и **Изследване на политиките** (*Резултат от проекта 4*).

Изследването има за цел **1) да насочи вниманието към предизвикателствата, пред които са изправени жените предприемачи** по време на пандемията от COVID-19, след това в ерата след Covid и енергийната криза и **2) да се запознае със стратегиите и възможностите, които жените предприемачи прилагат** за да се справят с предизвикателствата и трудностите.

Проучването е проведено с участието на всички страни, включени в проекта –

събрани са данни от Финландия, България, Унгария, Румъния (Трансилвания), Сърбия, Словакия, и Испания (Андалусия), с приноса на партньорите в проекта. Методологията включва документно проучване, онлайн проучване, разпространено сред жени предприемачи, интервюта с експерти и полуструктурирани интервюта с жени предприемачи.

Проучването е проведено в 7 държави: България, Финландия, Унгария, Румъния, Сърбия, Словакия и Испания (в Румъния само в Трансилвания, и в Испания само в Андалусия). По време на проучването е събрана информация от жени предприемачи, като се акцентира върху предизвикателствата, трудностите, пред които са изправени във времена на кризи, както и върху стратегиите им за смекчаване или преодоляване на тези предизвикателства, преориентиране и адаптиране на бизнеса им.

Повече от шестстотин (608) респонденти са попълнили анкетата. Типичният респондент е жена на възраст между 41 и 50 години (36%) и 51–60 години (28%), високо образована: 33%, са единственият собственик на своята микрокомпания, нямат служители (освен самите тях), и близо 50% имат максимум 10 служители от януари 2022. Освен това, почти 2/3 от респондентите съобщават, че оборотът на компаниите им е максимум 50 хиляди евро – а за 27% той е под 10 хиляди евро. Предприятието е и основна дейност или основен източник на доходи за 65% от анкетираните, които нямат друг вид заетост.

Най-често докладваното въздействие на COVID-19, посочено от почти една трета (29,8%) от респондентите, е ‘спад в търсенето’ или, в някои случаи, ‘никакво търсене’. На следващо място е спадът на приходите (17.3%) и ‘разрастването на онлайн продажбите’ (8.6%). Проучването също така включва въпрос относно **трите най-важни действия, предприети от жените предприемачи за смекчаване на ефектите от пандемията върху техните компании** (по ред). 31.3% от анкетираните са посочили въвеждането на нови или модифицирани дейности като най-важна мярка, 13% са намалили или преустановили дейността на компанията си и 10.4% са засилили онлайн продажбите за да смекчат ефектите от пандемията. На второ място, най-предприеманото действие е засилването на онлайн продажбите (9.5%), намаляване на работното време (9.2%) и дейностите по разработка и поддръжка (8.4%), докато на трето място, най-често използвани са (държавни) помощи и въвеждането на нови модифицирани дейности (в еднаква степен – 7.4%). Важно е и да се отбележи, че 11.3% посочват, че не са предприети никакви действия.

Въз основа на възприятието на всички респонденти, **балансът на разпределянето на отговорностите за домакинството и грижите (за дете) с техния партньор не се променило значително**: като цяло, 52.8% съобщават, че балансът при разпределянето на тези отговорности е приблизително същият в сравнение с отпреди пандемията. Малко по-голям процент от респондентите споделят, че разпределянето на тези отговорности е (частично или значително) по-балансирано в сравнение с преди пандемията, (15.8% спрямо 13.7%), докато 17.8% не са имали партньор или не са живели с партньора си по време на проучването. По държави, 40-48.4% от отговорилите посочват, че балансът на тези отговорности в домакинството е приблизително същият като преди в България, Унгария и Румъния, докато в Сърбия, Испания, Словакия и Финландия, това е отговорът на повече от половината от анкетираните (между 52.3-60.1%). Тези, които споделят, че е значително нарушен баланса в разпределянето на задълженията са с най-голям дял в Словакия (8.4%), докато най-голям дял на респондентите, според които разпределянето на дейностите е донякъде по-малко балансирано са от Унгария (11.2%), Румъния (10.5%) и Финландия (10.1%). Най-голям е дялът на отчитащите значително по-добро разпределяне на отговорностите в България (20%), и донякъде по-добро разпределяне в България (13.3%), Румъния (12.6%) и Словакия (12%).

По отношение на възприятието за готовност за управление на бъдещи кризи, близо 50% от респондентите се чувстват малко по-подготвени за управление на възможни кризи, близо 1/3 се чувстват напълно по-подготвени, докато 20% не се чувстват по-подготвени след пандемията от COVID-19.

Анализът на проучването предоставя ценна представа за опита и отговорите на жените предприемачи по време на пандемията от COVID-19 и фазата на възстановяване след пандемията, хвърляйки светлина върху тяхната устойчивост и адаптивност пред предизвикателствата. Докато тези резултати се фокусират върху въздействието на трудностите, причинени от COVID-19, данните, събрани от интервютата, показват много различен аспект на въздействието на кризата. Изглежда, че пандемията непреднамерено е предоставила възможност за обучение по предприемачество, създавайки уникална лабораторна среда, в която жените предприемачи биха могли да усъвършенстват своите умения и да повишат капацитета си за устойчивост. Въз основа на уменията, развити по време на пандемията, научените уроци и уменията, придобити по време на COVID-19, непрекъснато се адаптират по време на кризисните ситуации в последно време. Според интервютата с експерти, **трябва да има целенасочени политики, подкрепящи програми и инициативи, посветени на жените предприемачи, не**

само по време на кризи, а постоянно и че тези програми трябва да разпознават и да помагат за справянето със специфични предизвикателства, които жените предприемачи срещат в бизнеса. Подкрепата за жените предприемачи се обосновава с ползата, която успешните жени предприемачи носят на обществото, допринасяйки за икономическия растеж. Някои от експертите също така подчертават, че програмите, неутрални по отношение на пола, имат своята роля и значение в подкрепа на жените предприемачи. Като цяло се подчертава също така, че всички нива на заинтересованите страни (ЕС, държави, регионални/местни власти, женски организации и асоциации на предприемачи) трябва да поемат отговорността и ресурсите за изпълнение на специфични програми за подкрепа.

Фокусът на разказите на респондентите се простира отвъд COVID-19 и неговото въздействие. Той обхваща всички други предизвикателства, пред които са били изправени след последната вълна на пандемията от COVID-19. Тази промяна в гледната точка по отношение на предизвикателствата и кризите е особено ясно изразена в разказите, споделени от жените предприемачи. Това осъзнаване ни накарва да опишем контекста в нашия анализ като продължаваща поликриза, която може да се определи като последваща фаза след упадък на COVID-19.

След анализа на всичките 56 интервюта, основните констатации могат да бъдат представени по три основни ключови думи: предизвикателства, **стратегии и подкрепа и нужди.**

За да опишем причинно-следствената връзка в поредицата от кризисни ситуации, които жените предприемачи са преживели в ерата след Covid, използваме термина „поликриза“. **Поликризата, чийто епицентър е COVID-19, стимулира предприемаческото обучение на жените предприемачи. Те натрупват ценен опит, подобряват уменията си за по-нататъшно професионализиране на своите предприемачески дейности, укрепват вече съществуващи или започват да изграждат устойчиви общности и се възползват от нови бизнес възможности в рамките на ограниченията, пред които са изправени по време на кризата.** Ето защо считаме, че е важно да се отбележи, че въпреки че стойностното изражение на получените резултати може да предполага отрицателни въздействия, много жени предприемачи са успели да преодолеят предизвикателствата, поставени от COVID-19 и мултикризите. Предизвикателствата в следствие на пандемията и трудностите, причинени от по-нататъшни кризи, по същество предоставят уникална възможност

на жените предприемачи с малък и среден бизнес да придобият уменията и знанията, необходими за просперитане при кризисни обстоятелства.

От решаващо значение е да се признае, че отговорилите жени разпознават разнообразния набор от заинтересовани страни, които участват или трябва да вземат участие в подкрепата на жените предприемачи. Очевидно е, че сътрудничеството между различни физически лица и организации, включително предприемачи, лица, вземащи решения, училища, университети и центрове за обучение, е жизненоважно за осигуряване на необходимите ресурси и насоки.

Програмите за подкрепа на държавно ниво се различават в различните страни, като някои държави имат по-стабилни държавни програми (Финландия, Испания, Сърбия, България), а други имат по-малко присъствие (Румъния, Унгария, Словакия). Споделеният от интервюираните жени опит при справяне с кризи затвърждава мнението, че по-малките предприятия получават по-малко подкрепа на държавно ниво. Външното финансиране, независимо дали от правителството или от търговски източници, се използва по-рядко, често поради неприложимост или наличието на повече предизвикателства, отколкото ползи. Като резултат, **жените предприемачи намират обществената подкрепа за донякъде недостатъчна, също и поради това, че тези програми не отговарят ефективно на увеличеното търсене на грижи, с което те се сблъскват по време на пандемията.** Не е изненадващо, че в допълнение към искането за увеличена финансова подкрепа за жените предприемачи, е изразена и ясна необходимост от засилена подкрепа, насочена изцяло към жените предприемачи, разпозната като критична стъпка в овластяването на женското предприемачество.

Интервютата с жени предприемачи разкриват значителна зависимост от ресурси от частния сектор вместо официална подкрепа на държавно ниво. Независимо от наличието на програми на държавно ниво, жените предприемачи обикновено разчитат на ресурси от частния сектор, включително семейна подкрепа, лични спестявания и заеми от роднини. Членовете на семейството, особено съпрузите, често осигуряват подкрепа за отглеждане на деца или финансова подкрепа, в зависимост от ролята на бизнеса за финансовата стабилност на семейството. Както вече е подчертано от интервюираните експерти, неформалните и формални групи с участието изключително и само на жени изиграват значителна роля в подкрепата на жените предприемачи по време на и след пандемията. Тези групи служат като места за споделяне на знания, развитие на умения и взаимна подкрепа.

Освен подчертаването на подкрепата, получена от частния сектор, жените предприемачи ясно разбират сложността и ролите, които играят различните заинтересовани страни на различни нива, в подкрепата и овластяването им. **Интервюираните подчертават значението на системите за подкрепа, които отговарят на цялостните нужди на жените предприемачи.** Това включва семейна подкрепа, достъп до подходящи програми за обучение и създаване на среда, способна да отговори на необходимостта от балансиране на бизнес и лични отговорности. В допълнение към ефективната система за подкрепа, акцент се поставя върху повишаването на осведомеността относно нуждите от подкрепа на жените предприемачи, като е отредена важна роля на асоциациите и организациите, подкрепящи женското предприемачество. Ето защо е подчертана и важността на подкрепата за асоциации и организации, работещи в подкрепа на женското предприемачество.

Някои от интервюираните предлагат структурни промени за подобряване на равните възможности за жените предприемачи. Няколко жени подчертават, че обучението по предприемачество трябва да започне рано в училище, защото това би увеличило предприемаческия потенциал на жените и шансовете за по-добре подготвени жени предприемачи. Други подчертават, че повишаването на осведомеността относно женското предприемачество и трудностите при преодоляване на стереотипите, ще допринесе за увеличаване на шансовете на жените да участват в предприемачески дейности. На трето място се подчертава, че при разработването на политики и мерки за подкрепа на жените предприемачи трябва да се вземе предвид необходимостта от подкрепа за преодоляване на трудностите при балансирането на работата и личния живот (като напр.: да се обмислят мерки за подкрепа за отглеждане на деца, увеличаване на местата в детските градини и др.).

Идентифицирани са пет области на развитие на умения и компетенции от интервютата във връзка с предоставянето на подкрепа за жените предприемачи да станат по-устойчиви по време на кризи: **Менторинг, Установяване на контакти и работа в мрежа, Финансова грамотност и осведоменост, Дигитална грамотност, Психично здраве и Устойчиви зелени практики.** Интервюираните подчертават значението на развитието на умения и компетенции на жените предприемачи, акцентирайки върху необходимостта от програми с държавна подкрепа, съобразени с техните специфични нужди и възможности за включване. Психичното здраве на

жените предприемачи е друга важна тема. Справянето със стреса и предизвикателствата, свързани с предприемачеството, особено във време на криза, когато по-голямата тежест на грижите пада не изцяло, но в голяма степен върху жените. Отчетена е необходимостта от програми и ресурси за подкрепа на психичното здраве на жените предприемачи.

Въпреки, че това не е основната им цел, някои от жените предприемачи предвиждат да разширят бизнеса си на международни пазари. Този аспект представлява както възможности, така и предизвикателства и представлява възможност да се възползват от подкрепа и обучения, съобразени с нуждите им. Налични са и примери на жени предприемачи, които разширяват обхвата на целевите групи за бизнеса си поради преместване в чужбина.

И накрая, наред с програмите за управление на промяната и управление на кризи, въвеждането на зелени и устойчиви практики се появява като инструмент за овластяване на жените предприемачи в адаптирането към променящата се среда. Жените предприемачи все повече се интересуват от екологични и енергийно ефективни подходи, които могат да се разглеждат като област с възможности за програми за развитие и подкрепа.

Резултатите от проучването показват, че жените предприемачи са отговорили на тези предизвикателства с повишено ниво на професионализъм, като са възприели иновативни стратегии и са подобрили уменията си да преодоляват трудностите, възникнали в следствие на пандемията. Основно в този процес на професионализация е преоткриването на техните бизнес начинания. Жените предприемачи, които анкетирахме, са увеличили присъствието си на местните, а в някои случаи и на международните пазари. Тази експанзия се дължи на тяхната ангажираност в разнообразни и многостранни дейности, както и на ефективното използване на цифрови платформи и инструменти. **Стратегиите за оцеляване и преодоляване на трудностите, използвани по време на COVID-19, значително допринасят за развитието на предприемачески умения и обучение. В този процес на обучение е важна ролята на неформалните/формалните общности, особено безопасните пространства само за жени. Натрупването на социален капитал се очертава като важен фактор за способността им не само да оцелеят, но и да въвеждат иновации в бизнеса си в предизвикателни времена.**

уебсайт
www.refem.eu
ел. поща:
hetfa_re-fem@hetfa.eu
Facebook:
www.facebook.com/REFEMO
Twitter:
[@RE-FEM project](https://twitter.com/RE-FEM_project)
Linkedin:
www.linkedin.com/RE-FEM

Финансиран от Европейския съюз. Изразените възгледи и мнения са само на автора(ите) и не отразяват непременно тези на Европейския съюз или Европейската изпълнителна агенция за образование и култура (EACEA). Нито Европейският съюз, нито EACEA могат да носят отговорност за тях.